

Поява Інтернету стала революційною подією у розвитку суспільства. Він вплинув на окремого індивіда, соціальні групи, держави, здійснивши комунікаційний вибух. Як соціальне явище глобальна інформаційна мережа змінює, по-перше, характер відносин в суспільстві, по-друге, громадські структури. Вона дає змогу легко встановлювати контакти, вибудовувати відносини, що дозволяє ефективно здійснювати різні види діяльності, у тому числі функціонувати різним групам тиску та лобістським структурам.

Бібліографічні посилання:

1. **Даль Р.** О демократии / Даль Р. М.: Аспект-Пресс, 2000. – 208 с.
2. **Гельман В.Я.** Постсоветские политические трансформации. Наброски к теории / В.Я. Гельман // Полис. 2001. – №1 (60). – С. 15-29.
3. **Кин Дж.** Демократия и гражданское общество / Джон Кін. – М.: Прогресс -Традиция, 2001.-400 с.
4. **Куц К.** Немецкая блогосфера ищет выход в свет [Электронный ресурс] / К. Куц. – Режим доступа к журналу: <http://www.bfm.ru/articles/2011/04/19/nemeckaja-blogosfera-ishhet-vygod-v-svet.html>
5. **Келсо Л.О.** Демократия и экономическая власть / Л.О. Келсо, П.Х. Келсо. – Ростов н/Д: Феникс, 2000.- 300 с.
6. **Иванов Д.В.** Виртуализация общества / Д.В. Иванов. – СПб: Петербургское востоковедение, 2002. -224 с.
7. **Янг И.М.** Некоторые соображения о гегемонии и глобальной демократии. Доклад на пленарном заседании XXI Всемирного философского конгресса / И.М. Янг // Вестник РФО. 2003. – № 4. – С. 19-29.
8. **Pegg D.** Wikipedia founder attacks Bell Pottinger for ‘ethical blindness’ / David Pegg, Oliver Wright. – Thursday 08 December 2011.
9. Facebook hires team to lobby governments on privacy issues, The Telegraph [Електронний ресурс], режим доступу до журналу: <http://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/6904309/Facebook-hires-team-to-lobby-governments-on-privacy-issues.html>
10. Google Lobbying Spend Hits New High, October 26, 2011 [Електронний ресурс], режим доступу до журналу: <http://searchenginewatch.com/article/2120320/Google-Lobbying-Spend-Hits-New-High>
11. **Wells J.**, Help Stop SOPA/PIPA [Електронний ресурс] / Jane Wells // WordPress. – January 10. – 2012. – Режим доступу до журналу: <http://wordpress.org/news/2012/01/help-stop-sopa-pipa/>
12. **El-Shenawi E.** Saudi Arabia bans gender-based salary discrimination, as ‘Saudization’ advances [Електронний ресурс] / **Eman El-Shenawi** // Al Arabiya news. – Jul. 12. – 2011. – Режим доступу до журналу: <http://nmen.org/in-saudi-arabia-womens-clothing-stores-must-add-female-staff/>
13. **Weaver M.** Libya, Syria and Middle East unrest / **Weaver, Matthew** // The Guardian – Thursday 28 July 2011.

УДК 327 (470+571): (292.464)

О. Г. Подворна

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА БАЛКАНАХ

Розглянуто безпековий вимір зовнішньої політики Російської Федерації на Балканах. Вказаний взаємозв'язок дій Росії в регіоні та її відносин з Північноатлантичним Альянсом, а також зі США та ЄС. Проведений порівняльний аналіз балканської політики Росії під час правління президента Б. Єльцина та В. Путіна. Особлива увага присвячена питанню воєнної операції НАТО у 1999 році та питанню визначення остаточного статусу Косово.

Ключові слова: зовнішня політика, політика безпеки, Російська Федерація, Балкани, Союзна Республіка Югославія, Косово, Боснія і Герцеговина, НАТО.

Рассмотрено измерение безопасности внешней политики Российской Федерации на Балканах. Указана взаимосвязь действий России в регионе с ее взаимоотношениями с Североатлантическим Альянсом, а также со США и ЕС. Проведен сравнительный анализ балканской политики России во время правления президента Б. Ельцина и В. Путина. Особенное внимание уделено вопросу военной операции НАТО в 1999 году, а также

Ключевые слова: внешняя политика, политика безопасности, Российская Федерация, Балканы, Союзная Республика Югославия, Косово, Босния и Герцеговина, НАТО.

The article deals with security dimension of Russia's foreign policy in the Balkans. Interconnections between Russia's actions in the region and its relationships with the US and UE are highlighted. Comparative analysis of Russia's foreign policy in the Balkans during presidencies of B. Yeltsin and V. Putin was conducted. Special attention is drawn upon NATO's military operation in 1999, and to the issue of final status of Kosovo.

Keywords: foreign policy, security policy, Russian Federation, Balkans, Federal Republic of Yugoslavia, Kosovo, Bosnia and Herzegovina, NATO.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зовнішня політика та політика безпеки Російської Федерації є однією з найбільш досліджуваних тем на сучасному етапі розвитку науки про міжнародні відносини. Разом з тим балканська політика Росії є одним з найскладніших напрямів зовнішньої політики та політики безпеки Російської Федерації та доволі часто оминається науковцями. Варто підкреслити, що особливо актуальним є дослідження безпекового виміру балканської політики Москви, який яскраво демонструє еволюцію підходів Російської Федерації до забезпечення європейської та міжнародної безпеки. Актуальність дослідження даного питання також пояснюється кардинальними змінами на міжнародній арені останнім часом, проявами чого є трансформація підходів провідних європейських та міжнародних акторів до забезпечення національної, європейської та міжнародної безпеки і здійснення зовнішньої політики. Не можна оминати увагою й зростаючий вплив Російської Федерації на міжнародній арені, а також повернення до влади Володимира Путіна. В контексті вищезазначеного можна стверджувати, що відбудеться модифікація зовнішньої політики та політики безпеки Росії, зокрема їхнього балканського виміру, а це вимагає ґрунтовних та всебічних досліджень процесу реалізації зовнішньої політики Російської Федерації на Балканах.

Аналіз останніх досліджень. Насамперед слід вказати, що переважна більшість дослідників розглядала питання Балкан з точки зору західних держав, а позиція Росії була висвітлена менше, доволі часто – в контексті відносин Росія – НАТО та Росія – США. Також багато досліджень присвячено передусім розгляду та аналізу подій на території балканських країн. Враховуючи специфіку теми дослідження, а також недостатнє висвітлення саме російської позиції, потрібно зазначити, що одними з головних джерел інформації стали заяви офіційних осіб Росії (насамперед, А. Козирева та В. Путіна) та офіційні документи міжнародних організацій (ООН та НАТО). Серед вітчизняних вчених, які займаються питаннями Балкан, варто виділити: М. Криль, А. Черній, В. Черній, В. Яровий та ін. В свою чергу, серед російських науковців слід виокремити таких вчених: О. Арбатов, Є. Гуськова, Ю. Давидов, П. Кандель, І. Кобринська, О. Левітін, Д. Тренін, А. Язькова та ін. До іноземних дослідників належить віднести: О. Антоненко, Р. Фавн, Д. Кер-Ліндсей, С. Ларрабі, А. Магджак-Мішевська та ін.

Мета дослідження – проаналізувати безпековий вимір зовнішньої політики Російської Федерації по відношенню до регіону Балкан; а також показати еволюцію розуміння російськими правлячими елітами поняття «безпека» та підходів щодо її забезпечення, як на національному, так і на міжнародному рівнях, під час президентських каденцій Бориса Єльцина та Володимира Путіна.

Виклад основного матеріалу. Балканська політика Російської Федерації була і залишається складовою частиною її європейської політики. Відповідно, вона корегувалась правлячими елітами Росії згідно до змін у відносинах Російської Федерації та Європейського Союзу. Не можна не відмітити той факт, що суттєвий вплив на процес формування балканської політики Росії здійснювали її відносини зі Сполученими Штатами Америки та Організацією Північноатлантичного договору. Варто вказати, що балканська політика Москви включає всі країни, розташовані в даному регіоні. Проте, оскільки предметом дослідження є саме безпековий вимір балканської політики, то в статті проаналізовано зовнішню політику Росії по відношенню до Боснії і Герцеговини, а також СРЮ та Косово.

Насамперед варто вказати, що Радянський Союз негативно поставився до розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія і відмовлявся визнавати незалежність новоутворених держав через побоювання повторення подібного сценарію на своїй території. Більше того, під час серпневого заколоту в Москві у 1991 році, сербські лідери підтримали заколотників в надії, що згодом радянський уряд допоможе їм у боротьбі проти колишніх югославських республік [9, с.268]. Відповідно, такі дії сербських лідерів негативно вплинули на відносини СРЮ з Російською Федерацією.

Сама ж Російська Федерація на початку 90-х років постала перед викликом знаходження власної ідентичності та утвердження себе в новому міжнародному середовищі. Аналогічні проблеми вирішували країни Балкан. Тому можна стверджувати, що на початку 90-х років чіткої, послідовної та продуманої політики щодо цього регіону Росія не мала. Аналізуючи зовнішню політику Російської Федерації того періоду можна зробити висновок про те, що великою мірою регіон Балкан був виключений зі списку пріоритетів російської зовнішньої політики; хоча формально, згідно з офіційними документами, Москва називала цей регіон сферою своїх інтересів. Та важке економічне становище не дозволяло Росії бути активно присутньою в регіоні і здійснювати вплив на процеси, які там відбувались. Разом з тим самі балканські країни (за винятком Союзної Республіки Югославія) не прагнули активно залучати Росію до вирішення проблем регіону.

Також варто зазначити, що для правлячих еліт Росії розуміння регіону Балкан зводилось насамперед до нових держав, які утворились після розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Одночасно Російська Федерація продовжувала вважати, що її авторитет та значення в регіоні Балкан ідентичні тим, якими володів Радянський Союз під час «холодної війни». Додатково існувало переконання, що регіон Балкан (принаймні держави, які утворились внаслідок розпаду СФРЮ) залишиться в зоні впливу Російської Федерації. Іншими словами, правлячі еліти Росії ставились до цього регіону подібно як до регіону Центральної та Східної Європи. Таким чином, Москва не враховувала специфіки розвитку країн регіону, як і не розглядала поважно їхніх прагнень до ведення самостійної зовнішньої політики, яка могла би бути опозиційною до зовнішньої політики Росії, зокрема в європейському регіоні.

З другого боку, на початку 90-х років Російська Федерація головно увагу приділяла відносинам з провідними державами західного світу і доволі часто узгоджувала з ними свою позицію щодо подій на міжнародній арені. Відповідно, Росія відкрито критикувала Сербію за воєнну кампанію проти Хорватії. Згодом, у Раді Безпеки ООН, Росія проголосувала за введення ембарго на поставку озброєнь проти СРЮ та за розміщення миротворців у Хорватії. В середині лютого 1992 року Росія офіційно визнала незалежність Хорватії та Словенії і надала підтримку цим державам, а також Боснії і Герцеговині у їх вступі до Організації Об'єднаних Націй. Пізніше, у травні 1992 року, Москва проголосувала у Раді Безпеки ООН за резолюцію 757, таким чином підтримавши введення економічних санкцій проти Союзної Республіки Югославія [18]. Іншими словами, Російська Федерація дала зрозуміти, що не бажає підтримувати реінтеграційну політику СРЮ в регіоні, а також продемонструвала вплив та значення атлантичного напрямку у зовнішній політиці та політиці безпеки нової Росії.

Таку політику Російської Федерації в регіоні варто також розглядати в контексті тогочасних переконань про будівництво нової системи безпеки в Європі та у світі, яка базувалась би на спільній системі цінностей та інститутах безпеки. Більше того, Москва співпрацювала з західними державами з метою встановлення нової форми взаємних відносин між учасниками конфлікту в Боснії і Герцеговині. Зокрема, у 1994 році була створена Контактна Група у складі США, Росії, Франції, Великобританії, Італії та Німеччини для врегулювання ситуації у Боснії. Результати цього співробітництва були втілені в двох площинах. У політичній площині були підписані Дейтонські угоди у 1995 році (інша назва – Порозуміння в справі миру в Боснії і Герцеговині). У військовій площині співпраця реалізовувалась шляхом розміщення російських миротворчих сил у складі міжнародних миротворчих сил IFOR під проводом НАТО, які згодом були замінені на міжнародні миротворчі сили SFOR [17] (хоча там були застосовані спеціальні положення щодо командування [15, с.148]), для підтримання миру в Боснії і Герцеговині. Отже, варто наголосити, що Росія та її західні партнери дійшли згоди щодо необхідності збереження стабільності і миру в цьому регіоні, хоча згодом ця співпраця зіткнулась з проблемами у вигляді різних підходів до засобів забезпечення безпеки.

Разом з тим беззастережна підтримка санкцій проти СРЮ на початку 90-х років продемонструвала відсутність стратегічного бачення політиків та урядовців, відповідальних за формування зовнішньої політики та політики безпеки нової Росії. Одним із її наслідків стало суттєве послаблення позицій Російської Федерації в регіоні, що особливо яскраво проявилось під час балканської кризи 1999 року. В середині ж самої держави багато російських політиків звинувачували Б. Єльцина та А. Козирєва у зраді національних інтересів Російської Федерації.

Іншим виміром воєнного конфлікту у Боснії і Герцеговині стало те, що Росія почала усвідомлювати, наскільки обмеженою є її спроможність впливати на забезпечення європейської безпеки в цілому, і у регіоні Балкан зокрема. Отже, виникла необхідність переосмислення ролі нової Росії у процесі забезпечення європейської та міжнародної безпеки. Разом з тим нагальною стала потреба вироблення чіткої та зрозумілої політики Москви щодо Балкан. Проте додатковими факторами, які ускладнили ці процеси, стали відносини Росії з НАТО та США

внаслідок їхнього бажання розширити Північноатлантичний Альянс на Схід. У певний момент, балканська політика Росії стала заручницею її ж політики щодо регіону ЦСЄ та бажання Москви не допустити розширення НАТО.

У другій половині 90-х років починається суттєва трансформація зовнішньої політики та політики безпеки Росії. Зокрема, можна відмітити зниження значення європейського напрямку. Натомість Російська Федерація починає активно просувати ідею багатопольярного світу на протигагу однопольярному на чолі зі США. У своїй політиці щодо регіону Балкан Росія виступала за встановлення демократії і стабільності в країнах регіону та одночасно прагнула використати цей регіон в процесі побудови багатопольярного світу. Проте, хід подій на Балканському півострові зробив для більшості країн пріоритетом євроатлантичну інтеграцію. Це призвело до того, що російські правлячі еліти почали розглядати Балкани через призму Північноатлантичного Альянсу, а, відповідно, як регіон, вороже налаштований до Росії. Це, безумовно, не сприяло виробленню конструктивної політики щодо регіону в цілому, та окремих країн зокрема.

Проте найбільшого удару зовнішній політиці Росії на Балканах завдали події 1999 року, а саме – воєнна операція НАТО проти Союзної Республіки Югославія. Росія не змогла залагодити балканську кризу дипломатичними методами та переконати С. Мілошевича підписати мирний договір з представниками Косово; деякі дослідники вважають, що вона не запропонувала жодної серйозної ініціативи, обмежившись роллю посередника [8, с.68]. Таким чином, можна стверджувати, що найбільш проросійськи налаштована держава в регіоні не сприймала Російську Федерацію як авторитет на міжнародній арені та ефективного посередника.

Додатковим чинником, який послабив позиції Росії в регіоні, став той факт, що західні держави і насамперед США проігнорували позицію Російської Федерації щодо способу вирішення цього конфлікту. Під час переговорів та роботи Контактної Групи Росія дала чітко зрозуміти своїм партнерам по переговорах, що регіональна організація (тобто НАТО) може використати воєнну силу лише у разі наявності згоди Ради Безпеки ООН. Росія також попередила, що накладе вето у разі такого прохання Північноатлантичного Альянсу. Цю позицію Росії також слід розглядати в контексті того, що вона прагнула не допустити появи прецеденту використання збройної сили проти суверенної держави без санкції Ради Безпеки ООН, що суперечить основам сучасного міжнародного порядку.

Тим не менше, подібний прецедент був створений. Північноатлантичний Альянс розпочав воєнну операцію проти СРЮ 24 березня 1999 року. Західні держави виправдовували такі дії положеннями гуманітарного права, а саму операцію кваліфікували як гуманітарну інтервенцію. Натомість для Росії цей крок західних держав був особливо негативним в контексті проголошеного стратегічного партнерства зі США. Вперше після розпаду СРСР Росія та Захід зайняли прямо протилежні позиції у вирішенні конфлікту на міжнародній арені, який безпосередньо впливав на європейську та міжнародну безпеку. Можна говорити й про те, що криза на Балканах висвітлила різну ієрархію загроз національній безпеці Росії та західних держав.

Інше значення конфлікту в Косово полягає у тому, що він продемонстрував Росії її слабкість в питаннях врегулювання воєнних та цивільних криз. Одночасно ця операція стала свідченням практичної неучасті Російської Федерації в забезпеченні європейської та міжнародної безпеки [8, с.66]. До моменту початку воєнної операції серед російських правлячих еліт існувало переконання про те, що Захід буде утримуватись від дій, які можуть як загрожувати національним інтересам Росії, так і послаблювати її позицію на міжнародній арені. Головним підґрунтям такого переконання була політика А. Козирева на посаді міністра закордонних справ, яку він здійснював під керівництвом Бориса Єльцина. Натомість воєнна операція НАТО показала, що такі переконання були ілюзорними, а позицію Росії беруть, в кращому випадку, лише до уваги.

Особливо неприємними такі дії були для Росії в контексті підписання Основоположного акта про взаємні відносини, співробітництво та безпеку між Росією та НАТО у 1997 році, а також створення на його базі Постійної спільної ради НАТО – Росія з метою «розвитку спільних підходів до європейської безпеки та до політичних проблем» [6, с.6]. Багато політиків та експертів у Росії сприйняли факт підписання даного документа як визнання вагомості ролі Російської Федерації у європейській та міжнародній політиці [2]. Проте реальність доволі швидко розвіяла ці переконання. Навіть беручи до уваги той факт, що даний механізм мав консультаційний характер, не можна не зазначити, що обидві сторони у процесі вирішення косовської кризи продемонстрували не просто різні, а протилежні підходи до забезпечення європейської безпеки. Москва наполягала на тому, що конфлікт у Косово треба було вирішувати за допомогою пакета політичних, дипломатичних та економічних засобів, але аж ніяк не військовим чином. Також Росія вважала, що воєнні дії у вирішенні даного конфлікту лише ускладнять ситуацію в Косово.

Можна говорити й про те, що поразкою Москви в її балканській політиці стало те, що вона не змогла задіяти ОБСЄ до процесу вирішення конфлікту. Тривалий час Російська Федерація намагалась зробити цю організацією ключовою у процесі забезпечення європейської безпеки. Зокрема, це пояснюється тим, що це єдина організація в Європі, яка займається питаннями безпеки, куди входить Росія. Проте, ідею Росії зробити ОБСЄ головним переговорником під час кризи в Косово теж було відкинуто [16, с.63].

Іншими словами, дві балканські кризи (в Боснії і Герцеговині та в Косово) показали, що балканський вимір зовнішньої політики Росії є слабким та декларативним. Також вони продемонстрували, що Москва не бере участі у процесі забезпечення безпеки, зокрема її присутність у міжнародних організаціях, виявилась неефективною. А ігнорування західними державами пропозицій Російської Федерації стосовно підвищення ролі та статусу ОБСЄ на міжнародній арені було сприйнято як бажання залишити за НАТО право використання сили.

Російська Федерація розглядала операцію НАТО в Косово як агресію проти незалежної і суверенної держави, як порушення норм міжнародного права та міжнародного порядку, а також як підрив пост-конфронтаційної моделі європейської безпеки, обриси якої з'явилися після розпаду Радянського Союзу [16, с.67]. А сама балканська криза 1999 року стала показовою також в тому, наскільки різними є підходи європейських держав і США та Росії в питанні формування системи європейської безпеки.

Майже одразу після початку воєнної операції всередині Росії постало питання, наскільки доцільним та необхідним для неї є партнерство з Північноатлантичним Альянсом. Відповіддю Росії на операцію НАТО у політичній площині стало заморожування всіх контактів з Організацією Північноатлантичного договору (серед іншого – відкликання представника РФ в НАТО та закриття Центру документації НАТО та місії НАТО у Москві). Призупинила Росія і свою участь у програмі «Партнерство заради миру». Також Москва відмовилась брати участь у саміті Організації Північноатлантичного договору в квітні 1999 року у Вашингтоні. Багато російських дослідників (зокрема, Олексій Арбатов) вважали, що вперше з часів Карибської кризи Росія та Захід опинилися на межі відкритого конфлікту [1].

До певної міри це може пояснюватися тим, що Російська Федерація була вражена настільки зневажливим ставленням з боку своїх західних партнерів до Ради Безпеки ООН (воєнна операція була розпочата без санкції РБ ООН). Можна стверджувати, що в певний момент Росія відчула себе на периферії системи безпеки Європи та як держава, яка нездатна здійснювати вплив на події на міжнародній арені. У контексті цього абсолютно зрозумілою є реакція Москви в той період на міжнародній арені, що проявилось в загостренні зовнішньополітичної риторики та особливому акценті на веденні багатовекторної політики, спрямованої на створення багатопольярного світу. Разом з тим російські правлячі еліти усвідомлювали, що навіть така політика повинна бути зваженою, інакше (особливо в контексті внутрішніх проблем, особливо економічного характеру) Росія легко могла опинитися в ізоляції і сама потрапити до списку «неблагонадійних» країн. Ще в жовтні 1998 року Ігор Іванов, тодішній міністр закордонних справ РФ, писав про те, що Росія опинилась перед прірвою з внутрішньої слабкості та міжнародної поразки [16, с.59]. Отже, після певного періоду гострих висловлювань, наприкінці квітня 1999 року, Борис Єльцин заявив, що «незважаючи на агресію НАТО, ми не можемо розірвати наші відносини з західними країнами. Ми не можемо ізолюватись, оскільки ми у Європі і ніхто не може нас звідти викинути» [16, с.70]. Після цієї заяви атмосфера відносин Росії та західних країн трохи покращилась, проте це не стосувалось відносин із НАТО, які були встановлені на необхідному мінімальному рівні з метою уникнути ізоляції Москви. Негативне ставлення до Північноатлантичного Альянсу в той час також підсилювалось процесом його розширення на Схід; поєднання цих чинників викликало в російських правлячих еліт відчуття послідовного усунення Росії з Європи та зниження її здатності впливати на рішення щодо забезпечення безпеки в Європі та на міжнародній арені.

Одночасно західні держави усвідомлювали, що політика усунення Російської Федерації з процесу врегулювання балканської кризи може призвести до ґрунтового перегляду зовнішньої політики Росії в бік її радикалізації, а відповідно, будуть створені нові загрози європейській та міжнародній безпеці. Також існувало розуміння, що у випадку провалу процесу врегулювання на Балканах саме західні країни будуть нести за це відповідальність, натомість Росія, в такому випадку, може отримати більше важелів впливу в регіоні. Ці міркування призвели до залучення Росії до процесу врегулювання балканської кризи. Хоча варто визнати, що залучення Росії до вирішення конфлікту в Косово носило переважно формальний характер. Одним із проявів цього став той факт, що західні країни не надали Росії її власний сектор безпеки, а російський контингент був розміщений у чотирьох (з п'яти) секторах держав НАТО. Таким чином, російські військові були оточені військовими Альянсу, що не могло не завдати іміджевого удару Росії

(зокрема, серед балканських країн), а також посилити антизахідні настрої всередині держави. Та західні країни побоювались, що надання Росії її сектору безпеки сприятиме зростанню її ролі серед балканських народів, особливо в контексті того, що Росія не брала участі у військовій операції. Отож російські миротворці входили до складу Kosovo Force, хоча треба зазначити, що політичний та військовий контроль над своїми миротворцями здійснювала Росія самостійно. Також існує думка, що навіть таких поступок Росії не вдалося би досягти, якби не події в ніч з 11 на 12 червня 1999 року на аеродромі «Слатіна» у Приштині [11, с.266].

Аналізуючи події того періоду на Балканах, треба сказати про їхній вплив на імідж Росії на міжнародній арені. Варто визнати, що непослідовна політика Москви в ході врегулювання балканської кризи негативно вплинула на імідж Росії. Зокрема, це проявлялось у невідповідності заяв вищих посадових осіб Російської Федерації їхнім діям. Незадовго до початку авіаударів по території СРЮ, в лютому 1999 року, Борис Єльцин заявив, що «Росія не дозволить завдати ударів по Косово»; проте воєнна операція була проведена. Більше того, були зроблені спроби маскуванню ефектними вчинками провалів в дипломатичній сфері. Мова йде про те, що Віктор Черномирдін, спеціальний представник Б. Єльцина на Балканах, розвернув свій літак над Атлантикою, коли дізнався про те, що розпочалось бомбардування Союзної Республіки Югославія [11, с. 265]. Зрозуміло, що такі заяви та вчинки лише підкреслювали те, що Москва не була спроможна зробити реальний внесок у врегулювання кризи, але разом з тим, демонструвала бажання бути впливовим гравцем. Таким чином, у ході вирішення конфлікту в Косово перед Росією постала дилема: не посваритись із західними державами, аби не потрапити в ізоляцію та не погіршити своє економічне становище; а з другого боку, проводити відмінну політику щодо процесу врегулювання конфлікту.

Події на Балканах також вплинули на політичне життя всередині Росії. В державі встановився політичний консенсус серед різних політичних сил щодо неприпустимості таких дій на міжнародній арені. Разом з тим воєнна операція на Балканах послабила позиції ліберальних і демократичних кіл в Росії та посилювала настрої в суспільстві щодо модифікації зовнішньої політики Москви в сторону посилення захисту її національних інтересів, насамперед в сфері безпеки. Криза в Косово також призвела до переосмислення правлячими елітами Росії її військової доктрини. В новій редакції військової доктрини від 2000 року особлива увага надана зовнішнім безпековим загрозам (серед інших до таких загроз були віднесені: можливість втручання у внутрішні справи Російської Федерації; спроби підірвати вплив Росії на міжнародній арені; свідоме послаблення ролі ООН та ОБСЄ; воєнні операції без мандату Ради Безпеки ООН тощо [3]).

Аналізуючи розвиток подій на Балканах після завершення воєнної операції Північноатлантичного Альянсу, варто зазначити, що фактично від 1999 року, а саме від моменту прийняття Пакта Стабільності для ПСЄ [19], починається процес європеїзації Балкан. Формально Росія була серед засновників даної ініціативи, спрямованої на стабілізацію ситуації в регіоні та сприяння новим країнам у поверненні до нормального життя. Тим не менше, реальний внесок Росії у процес стабілізації регіону виявився набагато скромнішим, особливо в порівнянні до європейських країн. Посилення процесу європеїзації Балкан продовжилось у 2000 та 2003 роках, коли відбулись Балканські саміти в Загребі та Салоніках відповідно, які були присвячені питанням втілення Процесу стабілізації та асоціації [13, с.346].

Поза сумнівом, події на Балканах 1999 року суттєво вплинули на процес забезпечення національної безпеки Росії, а також на її зовнішню політику, зокрема щодо НАТО та США. Особливо яскраво ці зміни були проявлені під час каденції Володимира Путіна у 2000 – 2008 роках. У цей період зростає значення європейського, у тому числі балканського, напрямку російської зовнішньої політики. Усвідомивши, що балканські країни у своїй зовнішній політиці орієнтуються насамперед, на Європейський Союз, Росія вирішила модифікувати свій підхід до цих країн. Проявом цього стала розробка політики щодо країн регіону на прагматичній основі. Зокрема, Росія почала застосовувати ті ж інструменти, що і до держав – членів ЄС, а саме – енергетичні. Російський президент здійснив низку вояжів балканськими країнами, переконуючи їх приєднатись до побудови газопроводу «Південний потік». Варто зазначити, що ці переговори виявились доволі успішними. Балканські країни, намагаючись забезпечити свою енергетичну безпеку, а також посилити свої позиції на переговорах з ЄС, охоче приймали пропозиції Російської Федерації. Більшість з них погодилась входити одночасно в проект, який презентувала Москва, та у проект, який обстоював Європейський Союз, а саме – Набукко. Ці прагнення лише посилились після «газової війни» Росії та України на початку 2009 року.

Паралельно було вирішено оновити відносини Російської Федерації та Організації Північноатлантичного договору. Зближення відбулось завдяки прагматичному підходу Володимира Путіна, який вважав, що оскільки НАТО суттєво впливає на європейську та

міжнародну безпеку, то в інтересах безпеки Росії є конструктивна взаємодія з Альянсом [5]. Постійна Рада Росія-НАТО була замінена новою Радою Росія-НАТО на базі угоди, підписаної у травні 2002 року. Російські миротворці були включені до складу KFOR. Іншими словами, Володимир Путін усвідомлював, що самоізоляція – це розкіш, яку Російська Федерація не могла собі дозволити з огляду на низку чинників різного характеру, насамперед економічних.

Питання ж остаточного статусу Косово займало окрему позицію в зовнішній політиці та політиці безпеки Росії. Насамперед треба визнати, що після завершення воєнної операції в Косово питання статусу провінції поступово зникало з порядку денного міжнародних відносин (однією з причин цього стали події 11 вересня). Як наслідок, Сполучені Штати Америки були стурбовані розвитком подій на Близькому Сході. Натомість європейські країни вирізняло небажання вирішувати це питання, оскільки це могло вплинути на процеси демократизації і стабілізації у Сербії [14, с.148]. Та ситуація в Косово постійно нагніталась, і потреба вирішення цієї проблеми стала більш ніж нагальною. Намагаючись спрямувати розвиток подій в іншому, ніж надання незалежності Косово, напрямі, Володимир Путін 30 січня 2006 року заявив, що незалежність Косово створить прецедент для «заморожених» конфліктів, зокрема для Південної Осетії та Абхазії [12, с.286]. Ситуація в Косово стала причиною гострих розмов на саміті G-8 у Гайлігендамі (Німеччина) в червні 2007 року [10, с.91-92]. Лідер Росії у ході роботи саміту підтвердив намір використовувати можливий прецедент незалежності Косово в інших випадках, оскільки не вважав ситуацію в Косово унікальною [7]. У зазначений часовий період багато російських політичних діячів, а також високопосадовців, попереджали західні держави про можливі наслідки надання незалежності Косово [12, с.286-287]. Можна стверджувати, що така позиція Росії у питанні вирішення остаточного статусу Косово була проявом нової зовнішньої політики і політики безпеки Російської Федерації на міжнародній арені, які проголосив Володимир Путін на конференції з безпеки у Мюнхені в лютому 2007 року [4]. На початку XXI століття Російська Федерація стала потужним гравцем на міжнародній арені, чия думка вже не можна було ігнорувати, подібно як це мало місце в 90-х роках. Разом з тим багато дослідників вказували на той факт, що Росія вела боротьбу проти незалежності Косово також в контексті власних проблем з Чечнею.

Іншим механізмом, через який Російська Федерація вела дипломатичну боротьбу проти офіційного визнання незалежності Косово, стала Контактна Група. Усвідомлюючи необхідність вирішення ситуації, зокрема внаслідок її ускладнення всередині Косово, було прийнято рішення про початок переговорів щодо визначення остаточного статусу Косово. Переговори проводились у Відні під егідою ООН за посередництва Марті Ахтисаарі. Проте вони зайшли у глухий кут (багато аналітиків вважають, що однією з причин цього стала доволі часто непоступлива позиція Росії), і 17 лютого 2008 року Косово в односторонньому порядку проголосило свою незалежність, яку згодом визнали Сполучені Штати Америки та частина держав-членів Європейського Союзу. Російська Федерація відмовилась визнавати Косово. З її точки зору, це було порушенням міжнародного права, а саме принципу територіальної цілісності суверенних держав.

Можна стверджувати, що конфлікти на Балканах і підходи до їхнього вирішення в середині 90-х років заклали початок тій безпековій дилемі, яка сьогодні загрожує як національній безпеці багатьох країн, так і європейській та міжнародній безпеці. Мова йде про зіткнення двох основоположних принципів Статуту ООН та міжнародного права – права націй на самовизначення та принципу територіальної цілісності. З другого боку, таку різку позицію Росії щодо Косово варто розглядати в контексті посилення її ролі на міжнародній арені під час правління Володимира Путіна. Також слід вказати, що суперечності щодо визнання Косово посилювали розбіжності у відносинах Росії та США.

Разом з тим належить визнати той факт, що вирішення питання остаточного статусу Косово вимагатиме участі Російської Федерації. На даний момент Росія вважає рішення світової спільноти неправильним, а випадок з Косово – як такий, що може бути застосований в інших подібних ситуаціях. Практичним втіленням такого підходу стало визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії в серпні 2008 року.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Варто вказати, що майбутній розвиток подій у регіоні Балкан безпосередньо впливатиме на європейську та міжнародну безпеку. Враховуючи серйозні трансформації на європейському континенті, а також у Росії, варто очікувати щонайменше серйозної зміни ситуації в регіоні Балкан. Іншим дестабілізуючим чинником в цьому контексті є питання визначення остаточного статусу Косово. У контексті вищевикладеного подальші дослідження щодо сценаріїв розвитку регіону за участі провідних акторів міжнародних відносин, у тому числі Росії, є актуальними та доцільними.

Бібліографічні посилання:

1. **Арбатов А.** НАТО – главная проблема для европейской безопасности. Новый акт балканской драмы и возможные сценарии действий России в сложившейся ситуации / А. Арбатов // Независимая газета. – 1999. – 16 апреля.
2. **Афанасьевский Н.** Основополагающий Акт Россия-НАТО – положительный итог трудных переговоров / Н. Афанасьевский // Международная жизнь. – 1997. – №6. – С. 8-12.
3. Военная доктрина Российской Федерации [Электронный ресурс] // Независимое военное обозрение. – 2000. – 28 апреля. – Режим доступа : http://nvo.ng.ru/wars/2000-04-28/4_doctrine.html – Название с экрана.
4. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности. 10 февраля 2007 года. [Электронный ресурс] // Официальный веб-сайт Президента России. – Режим доступа : <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2007/02/118097.shtml>.
5. Выступление на совещании руководящего состава сотрудников дипломатической службы России. 26 января 2001 года. [Электронный ресурс] // Официальный веб-сайт Президента России. – Режим доступа : http://archive.kremlin.ru/appears/2001/01/26/0000_type63374type63378tyre82634_28464.shtml.
6. Основополагающий Акт о взаимных отношениях, сотрудничестве и безопасности между Российской Федерацией и Организацией Североатлантического договора // Дипломатический вестник. – 1997. – №6. – С. 4-10.
7. Пресс-конференция по завершении встречи глав государств и правительств «Группы восьми». 8 июня 2007 года. Хайлигендамм, Германия. [Электронный ресурс] // Официальный веб-сайт Президента России. – Режим доступа : http://archive.kremlin.ru/appears/2007/06/08/2309_type63377type63380type82634_133304.shtml.
8. **Alexandrova-Arbatova N.** European Security after the Kosovo Crisis: The Role of Russia / N. Alexandrova-Arbatova // Southeast European and Black Sea Studies. – 2001. – Vol. 1, No. 2. – P. 64-78.
9. **Ambrosio T.** The non-material cost of bandwagoning: The Yugoslav crisis and the transformation of Russian security policy / T. Ambrosio // Contemporary Security Policy. – 2006. – Vol. 27, No. 2. – P. 258-281.
10. **Antonenko O.** Russia and the Deadlock over Kosovo / O. Antonenko // Survival. – 2007. – Vol. 49, No. 3. – P. 91-106.
11. **Donaldson R. H.** The Foreign Policy of Russia : changing systems, enduring interests / R. H. Donaldson, J. L. Noguee. – 4th edition. – Armonk, New York : M.E.Sharpe, 2009. – 419 s. – ISBN 978-0-7656-2280-8. – s. 265
12. **Fawn R.** The Kosovo – and Montenegro – effect / R. Fawn // International Affairs. – 2008. – Vol. 84, No. 2. – P. 269–294.
13. **Heimerl D.** The Balkans between Paris and Berlin / D. Heimerl, W.V. Meurs // Southeast European and Black Sea Studies. – 2004. – Vol. 4, No. 3. – P. 343–360.
14. **Ker-Lindsay J.** From autonomy to independence: the evolution of international thinking on Kosovo, 1998-2005 / J. Ker-Lindsay // Journal of Balkan and Near Eastern Studies. – 2009. – Vol. 11, No. 2. – P. 141–156.
15. **Kupiecki R.** Od Londynu do Waszyngtonu. NATO w latach dziewięćdziesiątych / R. Kupiecki. – Warszawa : Wydawnictwo ASKON, 1998. – 283 s. – ISBN 83-87545-09-0.
16. **Lynch D.** “Walking the Tightrope”: The Kosovo Conflict and Russia in European Security, 1998 – August 1999 / D. Lynch // European Security. – 1999. – Vol. 8, No. 4. – P. 57-83.
17. Peace support operations in Bosnia and Herzegovina. [Electronic resource] // The official web-site of North Atlantic Treaty Organization. – Access mode : http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm? – Title from screen.
18. Resolution 757 (1992) of 30 May 1992. [Electronic resource] // The official web-site of the United Nations. – Access mode : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757%281992%29 – Title from screen.
19. Stability Pact for South Eastern Europe. [Electronic resource] // The official web-site. – Access mode : <http://www.stabilitypact.org/> – Title from screen.

УДК: 323.22/.28:32.019.51

О. Я. Ямельницький

ПОЛІТИЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ: ДО ПРОБЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ

Розглянуто підходи до трактування поняття «політична мобілізація». Наголошується

© О. Я. Ямельницький, 2012